

v našem prostředí ukázal rozdíly mezi zahraniční politikou Spojených států a jeho evropských spojenců (zejména Francie a Velké Británie) vůči zmiňované oblasti a konkrétně sledovaným státům. V posledních několika měsících se odlišnost postojů obou regionů ukazuje mnohem zřetelněji, v době přípravy monografie si však tuto skutečnost uvědomoval málokdo.

Podobně jako v mnoha jiných publikacích a statích, které byly publikovány na podzim 2001, je i v této monografii spatřována naděje na zlepšení vztahů těchto zemí s vnějším světem i vzájemně v souvislostech se známými podzimmními událostmi. Jak se však ukazuje, hegemonistická americká politika presidenta Bushe tyto naděje zklamala, a to zpočátku pouze v souvislosti s Íránem (zařazení do skupiny s Íránem a Severní Koreou do tzv. „osy zla“), později se vztah Washingtonu přitvrdil i vůči Sýrii i Libyi. Pro českou zahraniční politiku by potom přijetí těchto rozdílu mělo znamenat výběr mezi proamerickou či proevropskou orientací.

Přestože si autor nevytyčuje za cíl postihnout „všeobecně známé politické a ideologické problémy“ (s. 9), předložená práce obsahuje podrobný faktografický materiál i k těmto událostem. Výborným doplňkem pro každého odborníka jsou potom přílohy se stručnými biografiemi klíčových postav, stejně jako ekonomické a politické přehledy a schématické mapy k vybraným problémům. Pro zájemce o hlubší studium je cenná přehledná bibliografie základních prací, včetně nejnovějších vydání především britské, případně francouzské produkce.

Přes některé drobné nedostatky (např. zmínka Turkestánu a Turkmenistánu s. 155) a často nepřehledné odkazy a citace z internetových zdrojů (např. str. 45, 109 aj.) je kniha výborným zdrojem pro zájemce o hlubší studium vybraných blízkovýchodních problémů, a to především z řad specialistů a odborné veřejnosti.

Slavomír Horák

Pavel Maršálek:

PROTEKTORÁT ČECHY A MORAVA

(Karolinum, Praha, 2002), 347 str.

Pavel Maršálek, absolvent právnické a filosofické fakulty Univerzity Karlovy a odborný asistent na katedře teorie práva a právních učení prvně jmenované fakulty, vydal nedávno svou druhou knihu. Zatímco jeho první dílo, „Veřejná správa Protektorátu Čechy a Morava v letech 1939–1945“, ještě vyšlo v kvantitativně omezené edici pražské právnické fakulty, rozsáhlou novou práci vydává renomované vydavatelství Karolinum. Děje se tak navíc v době, kdy může nejméně čtenář denního tisku nabýt dojem, že Protektorát Čechy a Morava a jeho politické a právní „dědictví“ je podstatně bližší naší současnosti, než by to odpovídalo údajům v kalendáři. Nebylo by příliš korektní využívat recenze ke spekulacím na oblíbené téma „kdo za to může?“, je však vhodné uvědomit si také aktuální užitečnost Maršálových knihy. Rozhodně však nejde o dobovou poplatnost. Mladý autor zde bohatě zúročuje svá dlouholetá „protektorátní“ studia *sine ira et studio*, což se zdaleka nedá říci o každém „obecném“ či právním historikovi starší generace. Navíc se mu podařila nesamozřejmě věc, totiž skloubit informační hutnost a odbornou vyváženost textu s jeho čtivostí.

„Protektorát Čechy a Morava“ je práce historická i právně historická (zejména ústavní a správní právo, ale také právo mezinárodní), s mnoha přesahy do státovědy, politologie a teorie práva. Necelých 200 stran autorského textu je doprovázeno více než 1500 (!) poznámkami na 72 stranách a dalšími 24 stranami odkazů na archivní prameny a literaturu válečnou, poválečnou i tu nejmodernější, literaturu českou a v menší míře i cizojazyčnou. K tomu je třeba připočíst osmistránkovou analýzu stavu dosavadního bádání, jež by klidně

obstála i při samostatné publikaci. Komplexní charakter díla můžeme dokumentovat názvy kapitol a jejich následnou stručnou charakteristikou: „Obsazení českých zemí německými vojsky a zřízení Protektorátu Čechy a Morava v březnu r. 1939“, „Otázka státoprávního uspořádání českomoravského prostoru v kontextu proměn nacistické okupační politiky v letech 1939–1945“, „Struktura, působnost a činnost orgánů veřejné moci v protektorátu“, „Normotvorba a aplikace práva v protektorátu“, „Vývoj politického systému protektorátu“, „Společenské klima a každodenní život v protektorátu“, „Zánik Protektorátu Čechy a Morava“ a „Překonání následků nacistické okupace našich zemí ve státoprávní oblasti a otázka právní kontinuity“. Nechybí ani „Úvod“ a shrnující „Závěr“.

Samotné zřízení Protektorátu Čechy a Morava bylo výsledkem zvažování více řešení, jak naložit se zdejší „prostorem“. Mezi varianty patřilo přičlenění k sousedním župám a oddělení Čech od Moravy, následované vznikem vazalského státu v Čechách. Samotný Protektorát byl specifickou konstrukcí, odlišující se jak od teoretického pojmu „protektorát“, podle něž se jedná o smluvní svazek dvou států, z nichž jeden přebírá závazek zastupovat ten druhý v mezinárodních vztazích, tak od mezinárodní praxe (v Evropě Andorra, San Marino, Island, Gdaňsk a Monako). Protektorátu Čechy a Morava chyběla mezinárodněprávní subjektivita, navíc nevznikl smlouvou, ale jednostranným aktem, tj. výnosem Vůdce a říšského kancléře. Originální tvar tak vylučuje i jinak časté srovnávání se smlouvou mezi Francií a tuniským bejem z roku 1881. Osciluje někde mezi Dánskem, Norskem a Nizozemím na jedné straně a Polskem na straně druhé. Pro období zhruba od konce roku 1940 autor Protektorátu přiznává již jen statut anektovaného území či samosprávné provincie (jednotný celní prostor apod.).

Zájmem špiček říšské správy Protektorátu (zprvu K. von Neurath a K. H. Frank) bylo jeho vytvoření a zachování jako svébytné jed-

notky zbavené bezprostředního vlivu říšských ministerstev a NSDAP a přitom jednotky určené ke germanizaci a hospodářské exploataci. Za účelem rasové selekce a zvyšování hospodářské produkce bylo třeba udržet klid. To se dělo obratnou kombinací teroru, propagandy a sociálních opatření. Zesilování německého tlaku, převážně determinovaného vývojem válečných událostí, bylo doprovázeno řadou reforem, jež měly vzápětí rasantní redukci protektorátní autonomie, jež se z národní změnila v čistě teritoriální. Autonomní úřady se s přibýváním výkonu agend „z říšského příkazu“ stávaly pouhými převodovými pákami německé moci.

Z hlediska organizace veřejné moci můžeme rozlišit měsíční období vojenské správy od období přechodu moci do rukou říšského protektora. V rámci druhého období pak jsou patrné etapy Neurathova, Heydrichova a Frankova, přičemž ta poslední již znamená oslabení říšského protektora ve prospěch „německého státního ministra pro Čechy a Moravu“.

Základy dvojkoléjné (říšské a autonomní) správy byly položeny již v prvním období, zaměřeném na normalizaci života a zlomení případného odporu. Říšský protektor se stává „dědicem“ opatření vojenské správy a zpočátku též jejich civilních orgánů. Jeho úřad je budován jako regionální ministerstvo s žárlivě střeženým mocenským monopolem oslabovaným až od roku 1942 (válečné plánování, nasazení pracovních sil); bezprostřední nařizovací pravomoci říšského protektora se vymykají jen represivní složky a finanční správa. Disponuje právem být informován, provádět dozor a v určitých případech sám rozhodovat. Jako německé nižší správní úřady působí oberlandráty.

V čele autonomní správy stojí státní prezident (titul patřící pouze E. Háchovi jako výraz Vůdcova osobního uznání) a vláda. Postavení státního prezidenta se v zásadě řídilo ústavní listinou z roku 1920, ovšem zásadně pozměněnou zmocňovacím ústavním zákonem z roku 1938. K výkonu funkce bylo třeba

„důvěry Vůdce a říšského kancléře“. Vláda rozhodovala až do *Heydrichových* reform ve sboru. Ze své činnosti byla odpovědná jak státnímu prezidentovi, tak říšskému protektorovi, jenž měl právo námitek proti jejím rozhodnutím a opatřením.

Heydrichovy reformy vedly k tomu, že vláda se stala pouhým souhrnem individuálně rozhodujících ministrů majících v zádech německého generálního zástupce, dále k redukci počtu oberlandrátů doprovázené bytlením výkonu správy „z říšského příkazu“ a rozmisťováním Němců i v autonomních úřadech, k útlumu autonomního soudnictví, dominanci němčiny atd. Za využití řádově pouze stovek německých úředníků se tak dařilo Protektorát vcelku efektivně spravovat.

K dalším změnám ve správním aparátu došlo v průběhu totální války, kdy potřeba uvolnit úředníky pro jiné úkoly vyústila ve zjednodušení právních řízení, redukci ústních jednání a opravných prostředků nebo převod výkonu dalších říšských agend na autonomní orgány.

Řada klíčových formulací „Výnosu o zřízení Protektorátu Čechy a Morava“ byla dostatečně elastická, aby pokryla posilování německé správy na úkor správy autonomní. Platí to také o normotvorbě, která měla trojí povahu: říšskou, autonomní a německou protektorátní.

Dominantním vykonavatelem říšské normotvorby byl *A. Hitler* jako nositel zákonodárné a nařizovací moci. Zákony mohl vydávat po poradě s říšskou vládou, na základě usnesení Říšského sněmu nebo po lidovém hlasování; nařizovací moc uplatňoval ve formě výnosů (důležitější a převažující) nebo nařízení. Autonomní normotvorbu měli v rukou státní prezident vláda, ministři, zemské a okresní úřady. První dva články až do konce roku 1940 postupovaly v zásadě na základě zmocňovacího ústavního zákona, posléze na základě výnosu říšského protektora. Po *Heydrichově* reformě vydávali nařízení již jen jednotliví ministři. Říšský protektor jednak předběžně

kontroloval autonomní normotvorbu, jednak vydával výnosy v otázkách převzatých Říši.

V aplikaci práva bylo na základě nacionálně socialistické právní doktriny preferováno politické hledisko (zájmy německého národního společenství) před hledisky čistě právními. Jurisdikce německých soudů se postupně stala universální; kterákoli věc mohla být německými soudy atrahována.

Zajímavý je rovněž vývoj „politického systému“. S počátkem okupace spojovaly naděje na převzetí moci domácí fašistoidní skupiny (Národní obec fašistická, Vlajka aj.). Němci nicméně dali přednost legálním orgánům, přičemž domácími fašisty využívali k nátlaku na oficiální reprezentaci, případně jako informátorů.

Prezident *Hácha* dne 21. března 1939 rozpustil obě komory Národního shromáždění a současně jmenoval výbor Národního souručenství (dále jen „NS“), jež mělo být a zprvu též bylo politickým orgánem celonárodní jednoty. Masivní příliv členů je vysvětlován chápáním NS jako výrazu protestu proti okupaci. Počet členů klesá s růstem významu fašistů ve výboru NS, zatýkáním jeho protiněmecky orientovaných představitelů a celkovou ztrátou vlivu; nakonec je NS pouhou kolaborantskou osvětovou organizací.

Politické aktivity však nevyvíjely jen legální instituce, ale též odbojové skupiny. Po celou dobu existence Protektorátu jsou patrné distinkce mezi nekomunistickým a komunistickým odbojem, jakož i mezi různými proudy (civilními i vojenskými) prvně jmenovaného. Snad všem odbojářům je přitom společná různě intenzivní distance od První republiky (znárodnění, pozemková reforma, redukce počtu stran, odsun německého obyvatelstva). Obojové organizace jsou decimovány v několika vlnách: podzim 1939–jaro 1940, jaro–zima 1941, jaro–léto 1942, rok 1944–zima 1945. Mění se akcenty policejních zásahů tu na komunisty, tu na nekomunisty; v posledním období je „klasická“ represe gestapa doplněna nasazením protipartyzánských oddílů.

Vedle aktivních kolaborantů a odbojářů stojí většina národa s Protektorátem nesmířená a vyčkávací konce války. Její postoje jsou ovlivňovány působením okupační politiky, propagandy a válečných událostí. V roce 1939 tak můžeme pozorovat téměř radostné očekávání války, jež přece musí národu přinést svobodu. Tvrdý náraz reality představovala německá reakce na akce odporu z října a listopadu téhož roku; po porážce Francie je patrná značná deprese a postupné smířování se s poměry. Třeba též uvést, že život v Protektorátu byl ve srovnání s Polskem a okupovanými oblastmi SSSR vcelku snesitelný; válka a hmotná bída začíná zřetelněji doléhat až během roku 1944. To samozřejmě nikterak neumenšuje tragédii tisíců popravených, vězněných a vyhnaných osob, pouze to přispívá k pochopení důvodů ve srovnání např. s Francií relativně omezeného odbojového hnutí (jiným důvodem jsou pro partyzánský boj nepříliš příznivé geografické podmínky).

Blížící se konec Protektorátu je poznamenán oslabováním hegemonie německého státního ministra *Franka* ve prospěch NSDAP a armády. Přesto je to právě *Frank*, který rozvíjí myšlenku předání správy Protektorátu autonomním orgánům výměnou za evakuaci německého civilního obyvatelstva na Západ a podporu pokračování války proti SSSR. Snaze o nalezení méně zdiskreditovaných partnerů k jednání lze přičíst i personální změny v protektorátní vládě. Iniciativa nicméně selhala, zčásti pro nekoordinovanost odbojových složek (Česká národní rada), bez nichž by dohoda nebyla možná, ale hlavně pro svou opožděnost a celkovou nerealnost.

Pokud jde o státoprávní aspekty překonavání nacistického panství, je třeba uznat úspěšnost *Edvarda Beneše* jako sjednotitele odboje, tvůrce Prozatímního státního zřízení a iniciátora různě formulovaného oduznání mnichovské dohody. Vcelku úspěšně fungující Prozatímní státní zřízení bylo budováno ve stavu ústavní nouze, pročež byla řada institutů ústavní listiny používána jinak. Nepodařilo

se nicméně plně realizovat záměry na politiku kontinuity práva a státu, krom jiného kvůli činnosti Slovenské národní rady neuznávající koncepci ústavního dekretu o obnovení právního pořádku.

Maršálek v této souvislosti rekapituluje řadu dobových i recentních názorů o právní a státní kontinuitě (formální a materiální). Domnívá se, že vzhledem k postojům lidu nesmířeného s okupací a existenci Prozatímního státního zřízení stát stále trval, jakkoliv se sociálně a politicky výrazně změnil. Naproti tomu kontinuitu práva popírá v obou jejích aspektech: novým ohniskem právního řádu se podle jeho názoru stal ústavní dekret č. 2/1940 Úř. věst. čsl., k čemuž přidává změnu zastupitelského systému a důsledky Slovenského národního povstání. K materiální diskontinuitě došlo zejména díky recepci práva Slovenského státu Slovenskou národní radou. Dá se tak říci, že „revoluce porazila restituci“.

Co dodat závěrem? Snad jen to, že studium recenzovaného díla není rušeno jinak stále četnějšími korektorskými chybami. Po mém soudu mu tedy nelze v zásadě vytknout nic ani po stránce obsahové, ani po stránce formální. Velmi cenné jsou údaje o politickém systému, z nichž vyplývá, že jakýsi politický život probíhal i za okupace, včetně jejich srovnání s vichystickou Francií. V kontextu současných debat jsou zajímavé zmínky o politických požadavcích odbojových skupin, mezi nimi též o odsunu Němců, jenž se tak přestává jevit pouze výsledkem rozhodnutí velmocí.

Protektorát Čechy a Morava nebyl bezvýznamnou epizodou našich dějin. O trvalém dopadu tohoto šestiletí na charakter jednotlivců i národa píše ve své nedávno vydané knize „Právo a ústavnost v České republice“ (Praha, 2002) soudce Ústavního soudu *Vlastimil Ševčík*. Ten nicméně organicky zařazuje Protektorát jako vývojovou etapu mezi tzv. Druhou republiku a poválečnou lidovou demokracii. Právě nedostatečné propracování těchto vazeb je po mém soudu jedinou slabinou

recenzovaného díla. Jako by se jeho autor příliš spoléhal na odkazy na jiné práce. Zařazení úvodní kapitoly o Druhé republice by přitom umožnilo snáze reflektovat skutečnost, zda se svět opravdu zásadně změnil až 15. března 1939.

To však nic nemění na tom, že *Maršálkova* kniha je celistvým pohledem na citlivé místo našich dějin, pohledem fundovaně navazujícím na dnes již velmi rozsáhlou literaturu. Navíc jde pouze o jeden výsek jeho badatelské práce, která bude mít jistě svá literární pokračování.

Jan Kysela

Diego Giachetti:

ANNI SESSANTA COMINCIA LA DANZA. GIOVANI, CAPELLONI, STUDENTI ED ESTREMISTI NEGLI ANNI DELLA CONTESTAZIONE

BFS Edizioni, Pisa 2002, 240 stran,
jmenný rejstřík.

Italský historik Diego Giachetti, soustředující svůj badatelský zájem na protestní hnutí v Itálii v období šedesátých a sedmdesátých let XX. století, se ve své nejnovější knize zabývá problematikou vývoje životního stylu a subkultury italské mládeže v šedesátých letech a vazbou tohoto životního stylu a subkultury k fenoménu „osmašedesátého“, zejména pak jeho vztahem ke studentskému protestnímu hnutí ze závěru zmíněné dekády. Giachettiho práce zahrnuje – kromě osmistránkového úvodu – čtyři kapitoly lišící se nejen svým rozsahem, nýbrž do značné míry i tematickým zaměřením, charakterem použitých pramenů a literatury, uplatněnými metodami deskripce a analýzy a v neposlední řadě polemickostí předkládaných závěrů. V první a druhé kapitole nabízí autor zajímavý pohled jednak na

vývoj životního stylu a převládající „životní pocit“ italské mládeže na přelomu padesátých a šedesátých let, jednak na různé – dosud nepropojené – epizody sociálního a politického protestu, především z období 1960–1962. Giachetti zde prokazuje, že disponuje vskutku mimořádnými znalostmi, pokud jde o prameny a literaturu vztahující se ke zkoumaným jevům a procesům. Zvláštní pozornost Diego Giachetti věnuje analýze textů nejpopulárnějších písní z těchto let, odrážejících „životní pocit(y)“ mladých Italek a Italů. Z Giachettiho výkladu vyplývá, že v období od konce padesátých do poloviny šedesátých let XX. století bylo sice možné rozeznat v italském prostředí řadu symptomů antiutoritářské revolty, ovšem vyústění těchto projevů kulturního a sociálního antikonzformismu a především podobu jejich (eventuální) politizace nebylo možné předvídat. Stejně tak bylo nesnadné odhadnout, do jaké míry mohou různé projevy antikonzformismu představovat nebezpečí pro stabilitu a reprodukci tehdejšího italského politického systému. Za povšimnutí stojí skutečnost, že propojení původně spolu nesouvisejících (anebo souvisejících jen ve velmi omezené míře) projevů mládežnického protestu bylo dílem masových sdělovacích prostředků, ztotožněných s italským establishmentem, především s jeho vůdčí křesťansko-demokratickou složkou. Tato masmédia se stala hlavním šířitelem a uživatelem obrazu „mladého rebela“ odmítajícího tradiční hodnotové vzorce. Giachetti v tomto kontextu aplikuje pojem „morální paniky“ (*panico morale*; tento pojem, jak sám uvádí, převzal z práce Stana Cohena *Folk Devils and Moral Panics*), kolektivního strachu italské veřejnosti, resp. její relevantní části identické se „stranou pořádku“, konfrontované s šířícím se antikonzformismem mladistvých. Ve třetí kapitole autor analyzuje základní trendy vývoje antikonzformních postojů italské mládeže v polovině šedesátých let, přičemž poukazuje na specifickou roli hnutí mániček (*capelloni*) a protestně naladěných beatových skupin a zpěváků